

SELAMLAŞMA SÖZLERİ AÇISINDAN MANAS DESTANI*

*Gülten KÜÇÜKBASMACI***

ÖZET

Dil ve kültür arasında ayrılmaz bir ilişki vardır. Dil, kültürün hem bir ögesi hem de kültürün en önemli taşıyıcısıdır. Dolayısıyla dil; maddi kültür unsurlarının kuşaklar arasında aktarılmasında bir araç işlevi gördüğü gibi milletlerin manevi özellikleri, karakterleri ve dünyayı algılama biçimleri de dillerinden tespit edilebilir. Edebi metinler üzerinde yapılan çalışmalar o milletin kültürel kodlarına dair önemli ipuçları verecektir. Günlük hayatta insanların birbiriyle kurduğu iletişim sırasında belli zamanlarda ve belli durumlarda söylenmesi gelenek haline gelen sözler bulunmaktadır. “İlişki sözleri” ya da “kalıp sözler” denen bu sözler yapısına, işlevine, bağlamına ve anlamına göre sınıflandırılabilir. Türkçede ilişki sözleri çeşitli ve pek çok dile oranla zengindir. Bu sözler arasında selamlaşmalar önemli bir yer tutmaktadır. Makalede, Manas destanında geçen ilişki sözlerinden selamlaşmalar tespit edilerek bağlamları ve kolektif bilinç dışında tuttukları yer belirlenmeye çalışılmıştır. İletişim zamanı, mekânı, ortamı ve iletişimde bulunan kişiler selamlaşma sözlerinin bağlamını oluşturmaktadır. Manas destanında selamlaşma zamanını; uzaktan gelen yolcuların karşılanması, elçilerin karşılanması, gittiği yerden beklenenden daha erken dönen yolcuların karşılanması, yurdunu terk edenlerin ve yurduna geri dönenlerin akrabalarıyla karşılaşmaları, yabancılarla karşılaşma belirlemektedir. Selamlaşma mekânları olarak daha çok meralar, tepeler, yollar, savaş meydanları olmak üzere açık mekânlar, kapalı mekân olarak da “üy” yer almaktadır. Birbirlerini tanıyanların, yabancıların, bey ve yiğitlerin, elçilerin, akrabaların, eşlerin, kadın ve erkeklerin birbiriyle selamlaştıkları görülmüştür. İnanılan din ve kullanılan dil selamlaşma sözlerinin ne olacağını belirlemiş; akrabalık adları, unvanlar ve özel adlar da selamlaşma sözlerine eklenmiştir. Selamlaşma sözlerine jestler de eşlik etmiş; selamlaşma sözlerinin ve bu sözlere eşlik eden jestlerin varlığı ya da yokluğu iletişimin başlayıp başlamayacağını belirlemiştir.

Anahtar Kelimeler: kültür, kolektif bilinç, Manas destanı, ilişki sözleri, selamlaşma

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Kastamonu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: kucukbasmaci@kastamonu.edu.tr

MANAS EPIK ACCORDING TO GREETINGS

STRUCTURED ABSTRACT

Language is one of the important elements of culture which can be described as life style of a nation. There is an unchained relation between culture and language due to either language is one of the elements of it or it enables to reflect culture. The codes belonged a nation are expressed in the language of a nation. According to Lacan, collective unconscious is as a result of human relations. The relation between society and unconscious can be construct by this manner (Eagleton 2004, 207, 212). Literaly work lies down individualism through metaphores that are expresses by Lacan and symbols of collective unconscious that are put forward by Jung (Atlı 2012, 270). Therefore, literaly works whose main instrument is language are in the most important position in transmitting the culture. Studies on literaly works can give important clues about cultural codes of a nation.

Vocabulary of language of a society includes words, idioms, current collocations, proverbs ... etc (Aksan 2015). Usages which should be said in specific circumstances and times, and individuals use them in communication in daily life have important positions as well. These esages called as "collocations" or "relation words". Relation words that are expressed as illocutionary acts or speaking acts "strictly controlled by rituels, traditions and customs" and "they are parts of any traditional or rituelistic behaviour" (Palmer 2001, 166-168). The founder of the Teory of Speech Acts, Austin gathers them unders five titles (2009, 162) namely "provisitors, verdictives, exercitives, commissives, behavitives, expositives" the salutations which is the topic of this study are among the behaviour demonstratives that are deteremined by Austin (2009, 170-171).

In this study, greetings and the presence of them in epic of Manas are examined in contextual and cultural understanding. Social identity transmits by various tools from generation to generation. We can say that greeepict as one of the elements can play role to transmit common identity from generation to generation. Greetings which are handled in the study are determined in the text of myht that is collect by Radloff. line numbers of Radloff collection and Turkish are taken from study of Naciye Yıldız (1995).

Greetings are used between people in communication according to communication time, place and medium (Selçuk 2005, 2). It is also seen that individuals in Manas Epic start communication in short or long term separations either they know each other or not. Love, respect or friendship expressions are also involved in greetings. In addition, greeting includes inquiring after health and gestures and mimics accompanies salute words. Communication time, place, medium and people in communication determine the context of greetings. According to this context, greetings are chosen from the collocation that exists in the language and the belief is effective in greeting words that are in used. Greetings in accordance with gestures and mimics turns into a rituel.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

The time of greeting in Manas is determined by welcoming visitors, messengers, visitors who returns early from the place that is gone, one who abandons his patrie or goes back to his patrie and greetings with strangers. There is no evidence of greeting in specific time of the day such as morning, afternoon and evening in the epic. According to determinations of İbrayev, the season is generally summer and time is daytime in the epics. Winter and night are not seen very often. Even if night is over as time sequence, it does not described. Night is the time of play, joy and dream (İbrayev 1998, 116-132).

The greetings take place in the Manas epic is generally pastures, hills, roads and battlefields. The open areas are very likely faced with in the epic just because place is given with event as İbrayev expressed (1998, 138). Nomad tent (üy, oba) has a special position in the epic as a presence of a closed place.

It is seen that greetings occur generally between acquaintances, foreigners, gentlemen, delegates, relatives like fathers and sons, uncles and cousins, brothers and sisters, wives, male and females. Collocations in use are determined according to individuals know each other or not, their relatives and social position. The characters of Manas epic consist of males generally. In addition, we can also see the mother and wife of Manas, the wives of *Kırk Yiğit* (Forty Braves), the wife Semetey and the wife Seytek and *Kırk Kız* (Forty Girls). The women character who has a role actively is Kanikey.

The religion in believed and language in used also determine what will be the words of greeting. People who share the same religion use the same words in greeting. The effect of Islam is also seen in these choices. *Selamün Aleyküm* and *Aleyküm Selam* are's positions likely used collocations of greeting. These Word are not changed according to people against each others. Only between people who shares a different religion salute each other in their own language. The collocations namely "selam verdi", "selam verip aldı", "selam vermedi" that express greetings, are used very often. This condition can Show the importance of greeting in starting and ongoing of communication and feeling of trust between individuals. Ones who do not want to communicate one another shall not greet each other. Such an important position of greeting can show us its position in collective unconscious and traditional world view.

The words that show positions individuals one another, relative names, degrees and titles, proper names suc as *aga, ake, ak sakal, ata, ayaş, bala, batır, bos uul, boto, çoro, han, ırçı, törö* can be added to greetings. The origins of greetings that are used in the epic like *aga, ake, ak sakal, ata* endure a long history. The "old wise man" (Fordham 2011, 32) that is one of the archetypes which are explained by Jung as contents of collective unconscious. Archetypes constitute concept of value in daily life. *Ata* (Elder) which is known as protector sole can appeare as *Korkut Ata, Irkıl Ata* that is a motive of rituel protector, first ancestor and civil hero. Respectful and holly individuals among society such as shamans, ozans and in sufi tradition sheyhhs, dervishs can be named as "ata" (Beydili 2005, 73-74).

Glorifying one another during the process of communication can makes it stronger. Titles to use glorifying, show love or respect to

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

interlocutor has an important position in the epic. The traces of archetypes of “old wise man”, “moon” and “sun” can be seen. Various narratives and beliefs constitute about sun and moon that are accepted as holly in Turkish Mythology. The place of “sun” and “moon” are in the levels of sky in Turkish myth of genesis. Person who called as “ay carkın”, “kün carkın” is risen up upper world, level of sky symbolically.

Gestures like rising up, looking to, holding to hands of someone who salutes add to greetings. Greeting does not occur only by words, body language is also affective in the process. It fits the nature of oral culture. The meaning of a word is determined by facial expressions, vocal tone, hand motions in oral culture (Ong 1999, 63). Moreover, first utterance is said by outsider who comes in and incoming.

Words that are used in leaving are accepted as greetings as well. Valediction usages such as “sağ selamet ol, özlemeyip esen ol, hoşça kal, mesut ol” are used and communication that is started by greetings ended with valediction words.

It is possible that having an idea about value, belief, emotion understandings of Kırghız Turks according to greetings that are used in epic. Studying on other epics of Kırghız Turks and examining relation words comparatively can contribute to have a knowledge about value World of in particular Kırghız Turks and in general all Turks. In addition, collecting the greetings can give knowledge about that these usages continue to use in oral culture and can give datum about collective unconscious. Human being moves according to cultural codes of society in which is born. Collocations transmit cultural codes. Because of this, studying on collocations that are constitutes in Turkish literary texts can be helpful to find out the common cultural codes of Turkish World.

Key words: culture, collective unconscious, Manas epic, speech act, greetings

Giriş:

Bir milletin yaşama biçimi olarak kısaca tanımlayabileceğimiz kültürün en önemli unsurlarından birisi dildir. Hem kültürün bir unsuru olması hem de kültürün yansıtıcısı olması bakımından dil ile kültür arasında koparılamaz bir bağ söz konusudur. Bir millete ait kültürel kodlar o milletin dilinde ifade bulur. Jacques Lacan’ın bilinçdışı ile dil arasında kurduğu ilişkiye göre bilinçdışı bir dil gibi yapılanmıştır ve dil gibi bilinçdışı da daha çok değişmez anlamlara sahip göstergelerden değil gösterenlerden oluşmuştur. Lacan’a göre bilinçdışı insanların birbirleriyle ilişkilerinin sonucudur. Böylece bilinçdışı ile toplum arasında ilişki kurulmuş olur (Eagleton 2004, 207, 212). Ona göre, “Önce bilinçdışında simgeler oluşmuş, daha sonra bu simgeler fikirlere, fikirlere dış âlemde sergilenen içgüdüsel eylemlere dönüşmüştür. Bu bilinçdışı semboller kültürel kodlar halinde bireyde varlığını sürdürmekte, çeşitli fikirlere temsilcilik yapmaktadırlar” (Atlı 2012, 267). Dilin nesnelerin yerine geçtiğini söyleyen Lacan, dillerin nesneye sahip olmak yerine nesnenin yerine geçtiklerinden metaforik olduğunu belirlemiştir (Eagleton 2004, 205). Edebi eser, Jung’un belirttiği kolektif bilinçaltı sembolleriyle ve Lacan’ın ortaya koyduğu metaforlar yoluyla bireysellikten toplumsallığa uzanır (Atlı 2012, 270). Dolayısıyla ana malzemesi dil olan edebî eserler kültürün en önemli aktarıcısı durumundadır. Edebî metinler üzerinde yapılan çalışmalar o milletin kültürel kodlarına dair önemli ipuçları verecektir. Boas’ın da dediği gibi, “Her kültürde sözcük

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

dağarcığı insan ile doğal çevresi arasındaki ilişkiyi yansıtır ve insanın yaşam biçimine tanıklık eder” (2008, 110-111).

Sözlükte, “bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler” (Güncel Türkçe Sözlük www.tdk.gov.tr, Erişim tarihi: 07.04.2014) olarak tanımlanmış olan söz varlığı sadece bir dildeki sözcüklerden ibaret değildir. Aksan’a göre söz varlığı, yalnızca bir simgeler kodlar bütünü olarak değil “o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir” (2015, 15). Humboldt, her dilden o dili konuşan ulusun karakterinin, kültürünün, dünya görüşünün çıkarılabileceği düşüncesindedir (Akarsu 1984, 81).

Bir dilin söz varlığı toplumun konuştuğu dilin sözcüklerini, deyimlerini, hazır söz kalıplarını, atasözlerini kapsar (Aksan 2015). Söz varlığının içinde günlük hayatta kişilerin birbirleriyle iletişim kurarken kullandıkları, toplumsal kurallara göre belli zamanlarda ve belli durumlarda söylenmesi gereken sözler de önemli bir yer tutar. Bu sözlere “ilişki sözleri” ya da “kalıp sözler” denmektedir. Çocuğu olanlara söylenen sözler; hastaya söylenenler; ölüm üzerine söylenen sözler; iş üzerindeki birine söylenenler; gurbete çıkan veya gurbetten gelenlerin yakınlarına söylenenler; yemek yiyene söylenenler; yeni bir kıyafet, ev, araba vb. alanlara söylenen sözler gibi pek çok durumda dile getirilen kalıp sözler bulunmaktadır (Aksan 2008, 169). Bağlam, dil kullanımının her alanında olduğu gibi ilişki sözlerinin kullanımını da belirler ve yönlendirir. Belirli durumlarda belirli ilişki sözleri kullanılabilir. Söz edimi kuramının kurucusu olan Austin, edimsözleri; “hüküm belirticiler, erk belirticiler, sorumluluk yükleyiciler, davranış belirticiler ve serimleyiciler” (2009, 162) olarak beş başlık altında toplar ve her bir başlığın içeriğini belirler. Bu çalışmanın konusunu oluşturan selamlaşmalar Austin’in belirlediği “davranış belirticiler” arasında (2009, 170-171) yer almaktadır. Edimsel veya konuşma aktarı olarak da ifade edilen ilişki sözleri “ritüeller, âdet ve gelenekler tarafından sıkı sıkıya kontrol edilir” ve “herhangi bir geleneksel veya ritüel bir davranışın parça”larıdır (Palmer 2001, 166-168).

Kalıp sözler yapı, işlev, anlam ve bağlam bakımından ele alınmış ve sınıflandırılmıştır. Zülfikar (2007) kalıp sözleri “Doğrudan kalıp cümleler, Kalıp cümle yapısında ünlem cümleleri, Kalıp cümle yapısında hayır dualar, Kalıp cümle yapısında beddualar” şeklinde sınıflandırırken; Gökdayı kalıp sözlerle iletilmek istenenleri “hayır dua ve iyi dilek, beddua ve küfür, duygusal tepki, selamlaşma, ayrılık, batıl inanç, istek, konuşan veya dinleyeni yüceltme, istenileni kabul veya ret, eleştiri veya tehdit, genel bir davranış veya düşünce, töre ve gelenek, dini inanç, soru cevap, özür dileme, ödüllendirme, teşekkür (2008, 106)” olarak belirli kavramsal gruplarda toplamıştır. İlişki sözleri sözü söyleyenin beğenisini, övgüsünü, iyi dileklerini, uyarısını, eleştirisini, kızgınlığını ve içinde bulunulan duruma göre farklı duyguları yansıtmaktadır. Bu sözlerin nezaketi (Yaylagül 2005) ve dua unsurlarını da içerdiği görülmektedir. Ayrıca hitap edilen kişileri sakinleştirme, uyarma, kınama gibi farklı işlevleri de bulunmaktadır (Toklu 2003, 109). Dilin tek işlevinin iletişim olmadığı, konuşanın kendini ifade etme özelliği (Kıran, 2014: 727) hatırlanırsa; ilişki sözlerinin bu işlevi de yerine getirdiklerini söyleyebiliriz.

Toplumun kültürel yapısıyla işlenmiş olan ilişki sözleri, insan ilişkilerinde ve söz varlığında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. İlişki sözleriyle ilgili yapılan çalışmalarda bu sözlerin de toplumun gelenek göreneklerini, inanç dünyasını, yaşam felsefesi hakkında ipuçlarını da ihtiva ettiği belirtilmektedir (Gencay 2012; Tor 2012). Akalın, yazı dili ve bölge ağızlarıyla birlikte Türkçede birkaç yüz ilişki sözü olduğunu söyler ve bu durumun kültürümüzde insan ilişkilerine verilen önemi gösterdiğini belirtir (Akalın 2013, 56).

İlişki sözleri yerine “iletişimsel sözler” demeyi tercih eden Toklu bu kavramı, “Belirli iletişim durumlarında, daha çok da toplumsal uzlaşma dayalı durumlarda alışlagelmiş bir biçimde

kullanılan kalıplaşmış sözcük dizileri olarak” tanımlamaktadır (2003, 109). Gökdayı (2008), ilişki sözü yerine kalıp sözler ifadesini kullanmıştır. Kalıp sözlerin belirli bir biçimde hafızada saklandığını, söyleneceği sırada gerekiyorsa bu sözlere bazı ekleme ve çıkarmalar yapılabildiğini belirten Gökdayı, bu sözlerin tek bir kelimedenden oluşabileceği gibi, ardışık veya aralı kelimelerden de oluşabileceğini söyler (Gökdayı 2008, 106). İlişki sözü ya da kalıp söz yerine “sözeylem” teriminin kullanıldığı da görülmektedir (Güner Dilek 2007). Kalıplaşmış durumda olan ilişki sözleri atasözleri ve deyimler kadar donmuş değildir. Bağlama göre; yaşa, cinsiyete, mekâna, zamana vb. çeşitlenebilirler. “İnancın, başka kültürlerin, hatta siyasi görüşün etkisiyle kalıp sözlerin de kalıbı kırılmakta, onlar da değişime uğramakta, yerlerini başka sözlere bırakmaktadır. ... ilişki sözlerini, konuşmacı işleyerek daha renkli ve ahenkli, daha akıcı ve etkili hale getirebilmektedir” (Tor 2012, 784). Ait olduğu dilin kültürüne dair birçok özelliği yansıtan ilişki sözleri kullanıldıkları durumlar ve kullanım biçimleri açısından, ilgili kültürle sıkı bir ilişki içindedir (Toklu 2003, 109).

Türkiye Türkçesindeki (Doğançay ve Kamışlı 1997, Özezen 2006, Erol 2007, Gökdayı 2008, Cihangir 2010, Bulut 2012) ve Türkçenin diğer lehçelerindeki (Yazıcı Ersoy 2011, Güner Dilek 2007, Bars 2014) kalıp sözlerin incelendiği çalışmalar bulunmaktadır. Türkiye Türkçesindeki çalışmalarda söz konusu ifadeler için ‘kalıp sözler’ (Özdemir 2000, Erol 2007, Gökdayı 2008) dışında ‘ilişki sözleri’ (Aksan 2008, Cihangir 2010), ‘iletişimsel sözler’ (Toklu 2003: 109), ‘sözeylem’ (Doğançay ve Kamışlı 1997, Kılıç 2002, Dilek 2007) terimleri kullanılmıştır.

Bu çalışmada kısaca “Belli bir konuşucunun belirli bir durumda söz ya da sözce üretmesi” (Vardar 2007, 182) olarak tanımlanan ve belli durumlarda kullanılan sözlerden selamlaşmaların Manas destanında varlığı incelenecek, selamlaşmalar bir kültür unsuru olarak bağlam ve kültür açısından ele alınacaktır. Assmann, toplumsal kimliğin “ortak bir dilin konuşulması ya da daha genel bir ifade ile ortak bir semgesel sistemin kullanımı ile ulaşılan ortak bilgi ve belleğe katılıma dayan”dığını (2001, 139) söyler. Toplumsal kimlik nesilden nesile çeşitli araçlarla aktarılır. Selamlaşma sözlerinin de toplumsal kimliği oluşturan semgesel sistemin öğelerinden biri olarak ortak kimliği nesilden nesile aktarmada rol oynadığını söyleyebiliriz. Yıldırım’a göre “Dil, iletişim açısından sadece bireylerin ve toplumun aidiyetini inşa etmez; aynı zamanda bilgi, haber, deneyim ve birikimlerin nesilden nesle aktarımını ve öğretimini de temin eder. Böylelikle toplum hayatı, ilerleyip örgütlenir, gelenekselleşir; belirli bir “töre” ve “düzen”e kavuşur (2000, 333). Bu açıdan selamlaşmalar Türk töresinin bir parçasıdır. Ayrıca, selamlaşmanın Türklere ait “geleneksel dünya görüşü”nün (Çobanoğlu 2000) belirlenmesinde de önemli olduğunu söyleyebiliriz. Çobanoğlu’ndan aktarırsak; “dünya görüşü, dünyaya ve dünya ilişkilerine içten dışı doğru bir tavır alıştır” (2000, 12). Selamlaşmalar, iletişimin şekillenmesinde belirleyicidir. Halkbilimi çalışmalarında “halk felsefesi veya geleneksel dünya görüşünün” yerine ve önemine değindiği yazısında Çobanoğlu; “halk felsefesi veya geleneksel dünya görüşü[nün] her türlü halkbilimsel dışı vurum formunun icra ve... kabullenilişinin meşruiyet zeminini oluştur”duğunu söyler (2000, 13).

Bir milletin kolektif bilinçdışının önemli göstergelerinden olan destanlar Türk sözlü edebiyat geleneği içinde de önemli bir yer tutar. Kolektif bilinçdışını Jung şöyle açıklamıştır: Her bireyde kendi kişisel yaşantılarından başka ilksel simge, “arketip” adı verilen ve “kalubelâdan” beri kalıtım yolu ile insan muhayyilesinde varlığını sürdüren simgeler vardır. Jung buna kolektif-ortak bilinçdışı adını verir. Ortak bilinçdışı kişiselikten uzak olup kişisel bilinçte bulunmaz. Kolektif bilinçdışının arketipleri insanlığın en eski ve en evrensel düşünce biçimleridir. Arketiplerin kaynağı “insanlığın sürekli tekrarlanan yaşantılarının birikimi”dir (Jung 1997, 144-147). Sözlü gelenekte teşekkül ederek, sözlü veya yazılı olarak günümüze kadar gelen destanlardan Türk milletinin kolektif bilinçdışı takip edilebilir.

Bilinçdışı ile dil arasındaki ilişkiden yola çıkarak kolektif bilinçdışında selamlaşmanın önemli bir yer tuttuğunu sözlüğe bakarak söyleyebiliriz. Türk Dil Kurumu’nun Büyük Türkçe

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Sözlük’ünde, “selam” kelimesiyle bir tarama yapıldığında madde başı olarak “sağ selamet; selam ağası; selam çavuşu; selam olsun; selam para, kelam para; selam söylemek; selam vermek; selâmünaleyküm; selamete çıkmak; selam (veya selama) durmak; selametleme; Selâmetli; selâmi değmek; Selâmi; selamlamak; selamlanmak; Selâm; selam (veya selamı) almak; selam çakmak; selâm etmek; selam otu; selam sabah; selam verdik borçlu çıktık; selamlama; selamlanma; Selâmlar; selamlaşabilme; selamlaşabilmek; selamlaşmak; selamlayabilme; selamlayabilmek; selamlayış; selâmname; selamlık; selamlaşma; selamsız sabahsız; selamünaleyküm kör kadı; selâmlık alayı; selamsız”(Büyük Türkçe Sözlük www.tdk.gov.tr, Erişim tarihi: 27.01.2015) kelimeleriyle karşılaşılmaktadır. Ayrıca selam ve selamlaşmayla ilgili olarak “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”nde (www.tdk.gov.tr, Erişim tarihi: 27.01.2015) geçen “bir selam bin hatır yapar; selam yollamak; selamı sabahı kesmek; garibe bir selam bin altın değer; selam çakmak; selam etmek; selam olsun; selam (selama) durmak; selam (selamı) almak; selam söylemek; selam verdik, borçlu çıktık; selam vermek; yoksul, âlâ ata binse selam almaz; selamünaleyküm kör kadı; yoksul, ata binse selam almaz” atasözleri ve deyimler selamın ve selamlaşmanın toplumsal hafızada tuttuğu yeri gösterir.

Ozan baksı kurumunun bir ürünü (Çobanoğlu 2003, 55-56) olan Türk kahramanlık destanları sözle üretilmiş ve sözle nakledilmiştir ve üslup olarak sözlü kültürün düşünce yapısını yansıtır. Sözlü kültür üzerine yapılan çalışmalarda ortaya konulduğu gibi sözlü düşünce kalıplardan oluşur ve sözlü kalıplarla düşünme ve anlatım biçimi, bilincimize ve bilinçdışına derinden işler. Sözlü kültürde hatırlamayı kolaylaştıran kalıplar bilgi yüklüdür. Destan anlatıcısı gelenekten gelen izlek ve kalıpları dinleyicinin önünde tekrarlar. Bu tekrar, kelimesi kelimesine bir tekrar değildir (Ong 1999, 37- 49, 171, 193). Yıldırım’a göre destanlarda kullanılan dil işlek, açık, vecizdir. Mısraların dizilişi Türkçenin cümle yapısına uygundur. Bu anlatım konuşma dilinin zenginliğini ve anlaşılabilirliğini yansıtır. Destanların anlatımında benzetme, tezat, mukayese gibi edebî unsurlarla süslü zengin bir üslup özellikle de mübalağa sanatı hâkimdir (Yıldırım 2013, 66). Manas destanı da Türk destanlarının ortak üslup özelliklerine sahiptir. Anlamı güçlendirmek ve ifade zenginliği sağlamak üzere ses taklidinden doğmuş kelimelere; hitaplara; yer, zaman, hareket, savaş sahneleri, rüya vb. anlatmak için kalıp sözlere; benzetmelere, mecazlara, sıfatlara, mübalağalara yer verilmiştir (Yıldız 1995, 53-72). Manas destanının bu zengin üslubu ve söz varlığı içinde ilişki sözleri de yer almaktadır. Konuşanla konuşulan kişi arasındaki etkileşimi dışı vuran (Ong 1999, 1999) ilişki sözleri kalıplardan oluşmuştur. Selamlaşma sözleri de karşımıza kalıp söz olarak çıkar.

İncelemede ele alınan selamlaşma sözleri destanın Radloff’un derlediği metinden tespit edilmiştir. Radloff derlemesinin mısra numaraları ve Türkiye Türkçesi Naciye Yıldız’ın (1995) neşrinden alınmıştır.

Manas Destanında Selamlaşma Sözlerinin Bağlamı ve Selamlaşmalar:

Fishman’ın dediği gibi dilin, “toplumsal konumun ve tek tek kişilerin aralarındaki ilişkilerin belirticisi” (2008, 185) olma özelliğinden hareket edersek selamlaşma sözleri bu ilişkileri belirlemede yol gösterecektir. Selamlaşmalar kişilerarası iletişimi başlatmada önemli bir yer tutar. İletişime geçen kişiler arasında iletişim zamanı, mekânı ve ortamına bağlı olarak (Selçuk 2005, 2) selamlaşma sözleri kullanılmaktadır. Manas destanında da birbirlerini tanısinlar ya da tanımasınlar, kısa ya da uzun süreli ayrılıklarda kişilerin selamlaşarak iletişimi başlattıkları görülmektedir. Bazı durumlarda ise iletişime geçmek istemeyen kişiler birbirine selam vermez ya da verilen selamı almaz. Selamlaşmalar hal hatır sormayı da içermektedir. İletişim zamanı, mekânı, ortamı ve iletişimde bulunan kişiler selamlaşma sözlerinin bağlamını oluşturmaktadır. Bu bağlama göre de selamlaşma sözleri veya selamlaşmanın yerini tutacak sözler kullanılmaktadır.

Manas destanında geçen selamlaşma sözlerinin bağlamını anlamak için destanın kurgusunu hatırlamak faydalı olacaktır. Destanın Radloff tarafından derlenen metnin kurgusuna bakıldığında

(Yıldız 1995, 29-33) birinci bölümde Manas'ın doğuşu, ad alması ve han olarak seferlere başlaması anlatılır. İkinci bölümde Kökçö ile karşılaşan Alman Bet'in Müslüman oluşu, Alman Bet'in Kökçö'den ayrılarak Manas'ın yanına gidişi ve Manas'la sütkardeş oluşlarına yer verilir. Üçüncü bölümde Manas'la Kökçö'nün savaşı, Kanıkey'in Manas'a eş olarak istenmesi, Mengdi Bay'ın Manas'ı zehirletip öldürmesi, Manas'ın dirilişi ve geleneğe uygun olarak Manas ile Kanıkey'in evliliği işlenmiştir. Dördüncü bölümde Kökötöy Han'ın ölümüyle düzenlenen ve aylar süren aş a yer verilmektedir. Beşinci bölümde Cakıp Han'ın Kardeşi Kös Kaman'ın gelişi, Kös Kaman'ın oğullarının Manas'la kırk çorosunu zehirleyişleri anlatılmaktadır. Altıncı bölümde Manas ölür ve oğlu Semetey doğar. Kanıkey oğluyla beraber babasının yurduna gider. Semetey daha sonra ata yurduna dönerek Manas'tan kalan mirasa sahip çıkar ve Manas'ın aşını verir. Son bölümde büyüyen Semetey, Kan Çora ve Kül Çora ile birlikte düşmanlarına seferler düzenler. Semetey, Kan Çora tarafından öldürülür. Semetey'in ölümünün ardından oğlu Seytek doğar. Büyüdüğü zaman da babasının intikamını alarak ata yurduna sahip çıkar. Kısaca ifade etmeye çalıştığımız bu kurgu etrafında aile hayatı, ad koyma törenleri, yuğ aş törenleri, dünürlük, savaşlar, at yarışları vs. tasvir edilmiştir.

Manas destanının tarihî ve sosyal ortamını ataerkil boy yapısı, savaşa dayalı göç hayatı içinde Kırgızların komşularına karşı yüzyıllar süren zorlu kahramanlık mücadelesi oluşturmaktadır (Jirmunskiy 2011, 73). Destanın Radloff derlemesinde Kırgızlara göre ideal yaşam biçimi geniş bozkırlarda, Tanrı Dağları'nda, yaylalarda konup göçmek, hayvan sürülerine sahip olmaktır (İnan 1992, IX-X). Manas'ın üçüncü bölümde ölümü üzerine ailesinin çiftçilik yapmak zorunda kalması acınacak bir durum olarak anlatılmıştır. Çokan Velihanov, Manas destanı hakkında şöyle demektedir: "Sarp kayalarda yaşayan Kırgızlarda tek bir destan vardır. Bu destan Kırgızların bütün mitolojisini, masallarını, her türlü geleneklerini bir kahraman çevresine toplamış Kırgız ansiklopedisidir" (İnan 1992, X).

Manas destanındaki selamlaşma sözleri kolektif bilinçdışının göstergelerindendir. Çünkü kahraman/kahramanlar "kaynağı mit olan ortak kalıp davranışlar ve eylemler sergiler" (Temür 2012, 7). Saydam'a göre ortak bilinçdışının ürünü olan masallar, mitler, halk hikâyeleri, (burada destan da sayılmalıdır); "ait olduğu topluluğun bireye sunduğu, binyıllar boyunca yaşanagelmiş, sınanmış zihin modellerini sahnelerler" (1997, 7). Her ne kadar anlatılar tespit edildiği dönemin zihniyetini yansıtsalar da destan kahramanının/kahramanlarının davranışları ait olduğu toplumun ortak bilinçdışının izlerini taşır. İnsana ait anlamlı bir kalıp davranış olarak selamlaşma destanın tespit edildiği dönemin rengine bürünmüş olmakla beraber ortak bilinçdışının ürünüdür.

Manas destanının kurgusu, tasvir edilen hayat tarzı, İslâmiyet'in etkisi destanda kullanılan selamlaşma ve vedalaşma sözlerinin zamana, mekâna, ortama ve iletişimde bulunan kişilerle bu kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerine göre hangileri olacağını belirlemektedir. Aşağıda, destan metninden yapılan alıntılarla bu bağlam ortaya konmaya çalışılacaktır. Benzer bağlamlar söz konusu olduğunda destanın mısra numaraları verilmekle yetinilecektir.

Günlük hayatta kişiler arasında iletişim selâmlaşarak başlar. Manas destanında da bunun örnekleri sıkça görülür. Ayrıca iletişim kurmak durumunda olan ve birbirini tanımayan iki kişi karşılaştıklarında öncelikle kim olduklarını anlamaya çalışacaklardır. Aşağıdaki örnekte Kökçö ile karşılaşan Alman Bet Kökçö'yö halini hatırlarını sorduktan sonra, onun kim olduğunu öğrenmek ister. Ancak Kökçö Alman Bet'in selamlaşma sözlerini anlayamaz. Bunun üzerine Alman Bet kullandığı sözlerin anlamını söyler.

Altay Altay degenim
Amansıngbı degenim,

Altay Altay dediğim
Sağ mısın dediğimdir,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Cabı cabı degenim
Cakşısingbı degenim,
Kalakay kaşka degenim,
Kanıng barbı degenim,
Biçik soloon degenim,
Töröng barbı degenim,
Bu düünödön ötköndö,
A düünögö cetkende,
Biske col barb'eken?(R/II, 91-102)

Cabı cabı dediğim,
İyi misin dediğimdir,
Kalakay kaşka dediğim,
Hanın var mı dediğimdir,
Biçik saloon dediğim,
Tören var mı dediğimdir,
Bu dünyadan göçende,
Öbür dünyaya yetende,
Bize yol var mıdır? (Yıldız 1995, 544)

Yukarıdaki alıntıda farklı dillerde selamlaşma sözlerinin de farklı olduğu gerçeğiyle karşılaşmaktayız. İlerleyen zamanda Alman Bet, Kökçö ile karşılaştığında Müslüman olan Kökçö'nün anladığı dilde selam verir. Kökçö de Alman Bet'in selamına karşılık verecektir.

“Asalau malıkım, Er Kökçö dosum!”
“Elikime salam, Alman Bet dosum!”
Sak salamat boldung bı, dosum?”
“Sak salamat bolgomun, dosum!”
Sagınbay esen kelgemin, dosum”! (R/II,454-8)

“Selâmün aleyküm, Er Kökçö dostum”!
“Aleyküm selâm Alman Bet, dostum!”
Sağ selâmet oldun mu, dostum?”
“Sağ selâmetim dostum!”
Sağ selâmet gelmişim, dostum”! (Yıldız1995, 554-555)

Burada artık birbirini tanıyan ve dost olan iki kişinin selamlaşması görülmektedir. Alman Bet Müslüman olduktan sonra Kökçö'yle beraber Kökçö'nün yurduna gelirler. Haberi alan Buday Bek'le Ak Erkek eşige çıkarak Alman Bet'i karşılarlar. Aşağıdaki mısralar da farklı inançlara mensup toplumların selamlaşmalarının da farklı olacağını göstermektedir.

Salam aytmak biste cok,
Elik almak siste cok,
Salamdı siske buyurgan,
Tataydı biske buyurgan, (R/II, 579-82)

Selam demek bizde yok,
Aleyküm almak sizde yok,
Selâmı size bağışlamış,
Tatayı bize bağışlamış, (Yıldız 1995, 558)

Destanın “Kös Kaman” bölümünde Alman Bet, Kös Kaman'ın gönderdiği elçiyi karşılamak için Kırgın Çal'ı gönderir. Kırgın Çal ile “görünüşi kâfire benzeyen” “bala” arasında geçen selamlaşma sözleri [R/V,344-66] de (Yıldız 1995, 750-751) iletişime geçen iki kişinin farklı yerlerden olduğunu, farklı kelimelerle konuştuklarını, bu sebeple birbirlerini anlayıp iletişime geçemediklerini göstermektedir. Kırgın Çal ile konuşmasında selam verme sözlerini öğrenen “görünüşi kâfir kul” Alman Bet'e selam verir. Alman Bet de selamı alır [R/V, 401-3] (Yıldız 1995, 752). Böylece aynı selamlaşma sözleriyle iletişime geçen kişiler arasında güven de tesis edilmiş olur.

Destanın başka yerlerinde de tanışıklığı bulunmayanların karşılaşmalarında kullandıkları ilişki sözleri karşısındakinin kim olduğunu ve amacını anlamaya yöneliktir. Alman Bet, Müslüman olup Manas'ın yurduna geldiği ikinci bölümde [R/II,1584-8, 1615-9] (Yıldız 1995, 588-589) kendisini karşılamaya gelenlerle selamlaşıp tanışır. Altıncı bölümde Manas'ın ölümünden sonra oğlunu alarak eşinin yurdunu terk eden Kanıkey yolda Manas'ın dostu Bakay'ı deve güderken bulur. Bu karşılaşmada [R/VI, 340-4] (Yıldız 1995, 826) Bakay'ın Kanıkey'i tanıyamadığını anlarız. Selamlaşma birbirini tanımayanlar arasında iletişimi başlatan ilk sözler olarak karşımıza çıkar. Alman Bet, Manas ile ilk kez karşılaştığında da selam vererek iletişimi başlatan kişidir. Manas içeride, Alman Bet dışarıdadır. “Engkeyip kirip kel”en Alman Bet içeriye girer ve selam verir.

“Asalaydan asalay malikim
Kan Manas batır amam bı?

“Esselâmdan selâmün aleyküm,
Han Manas Batır sağ mı?”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

“Elikim salam” dedi deyt. (R/II,1651-3)

“Aleyküm selâm” dedi, diyor. (Yıldız 1995, 590)

Müslüman olduktan sonra babasının yanına giden Alman Bet yeni dininin selamlaşma sözünü kullanır. İslâmiyet’in göstergesi olarak kullanılan bu selam sözüne karşılık veren olmadığı gibi kimse Alman Bet’i karşılamak için ayağa da kalkmamıştır. Bu durum ailesinin Alman Bet’in yeni dinini onaylamadığını gösterir.

“Asalau malukim atam!” dedi.

Salam berce Alman Bet,

Elik bergen adam cok,

Tura kalgan adam cok, (R/ II,205-8)

“Selâmün aleyküm atam!” dedi.

Selâm verse Alman Bet,

Aleyküm diyen adam yok,

Yerinden kalkan adam yok, (Yıldız 1995, 547)

Alman Bet babasıyla bir başka karşılaşmasında yine selam verecektir; ancak babası selamını almayacak [R/ II, 277-9] (Yıldız 1995, 549), böylece baba oğul arasında iletişim başlamayacaktır. Kullanılan selamlaşma sözleri kişinin dininin-inancının da bir göstergesidir. Bu durumu tasvip etmeyen kişi selama karşılık vermez. Karşısındaki kişiyle iletişim kurmak istemeyen kişi bu durumu selam vermeyeceğini söyleyerek de belirtir. Üçüncü bölümde Bok Murun, babası Kökötöy’ün aşına davet etmek üzere Manas’a elçi gönderir. Bok Murun’un değil de elçinin gelmesine öfkelenen Manas elçiyi şöyle cevaplar:

Cayma Kökül çaş uul,

Kele catat kördüngbü?

Bogo salam bergeymin, (R/ IV, 315-7)

Cayma Kökül genç oğul,

Geliyor gördün mü?

Bok’a selâm vermeyeceğim, (Yıldız 1995, 685)

İnanılan din ve kullanılan dil selamlaşma sözlerinin ne olacağını belirlemektedir. Destanda İslâm öncesi dönemin İslâmi motiflerle örtüldüğü ve İslâmiyet’in destandaki etkisinin yakın zamanlara ait olduğu (Jirmunskiy 2011, 87-892) görüşü hâkimdir. Bununla birlikte selamlaşma sözlerinde İslâmiyet’in etkisi öne çıkmaktadır.

Alman Bet ile Kökçe önce birbirini tanımayan iki yabancıdır. Daha sonra Alman Bet’in İslâmiyet’i kabul etmesiyle aynı dine mensup iki tanıdık olurlar. Bu durum kullanılan selamlaşma sözlerini belirler. Diğer taraftan baba-oğul ilişkisi içinde olan Alman Bet ile babası arasındaki selamlaşma sözleri Alman Bet’in Müslüman olmasıyla karşılıksız kalacaktır. Destanın farklı yerlerinde birbirleriyle karşılaşan kahramanların İslâmiyet’e uygun olarak selam alıp verdikleri görülmektedir. Örnek olarak Kökçe’nün Gök Kıyaz adlı çoroyu Alman Bet’e göndermesini, Kül Çora ile Er Kıyas’ın karşılaşmalarını verebiliriz.

Kök Kıyas degen çoro bardı.

“Asalay malukim!” dedi.

“Alikeme salay malukim!” dedi. (R/II,762-764)

“Salam aleykim Er Kıyas, töröm!”

“Aleyki salam Kül Çoro, batır!”(R/VII, 1851-2)

Gök Kıyas denen çora vardı.

“Selamün aleyküm!” dedi.

“Aleyküm selâm!” dedi, (Yıldız 1995, 564)

“Selâmün aleyküm Er Kıyas, töröm!”

“Aleyküm selâm Kül Çora batır!”(Yıldız 1995, 902)

Toplumsal belleğin önemli bir yansıtıcısı olan destanlarda, özelde Manas destanında, selamlaşmanın sembolik değeri Tanrı’nın kahraman/kahramanlar ile doğrudan kurduğu iletişimin yerini almasıdır. Yaratılış mitinde Tanrı başlangıçta insanla doğrudan iletişim kurarken daha sonra bu iletişimi Tanrı adına, tanrısal vasıflara sahip, Tanrı’nın yardımcıları kurmaya başlamıştır¹.

¹ Bunun için Radloff’un Altay Türkleri arasında derlediği metne bakılabilir: Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I. C.*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, 451-465.

Destanlarda ise (ve Kök Türk Kitabeleri'nde), destan kahramanının Tanrı'dan aldığı kut² aracılığıyla Tanrı adına hareket ettiği görülmektedir. Bu sebeple hükümdar buyruğu Tanrı buyruğudur. Destan kişilerinin birbirleriyle konuşmaya Tanrı'nın sözleriyle başlamaları bu sürecin bir devamı olarak kabul edilebilir. İncelenen metinde selamı başlatan "Selamün aleyküm³ / Aleyküm selam" sözleri İslâmiyet'in etkisiyledir; işlev aynıdır.

Selamlaşmalarda aga, ake, ak sakal, ata, ayaş, bala, batır, bos uul, boto, çoro, han, ırçı, törö gibi kişilerin birbirlerine karşı durumlarını bildiren akrabalık adlarıyla, unvanlar ve özel adlar da selamlaşma sözlerine eklenebilmektedir. Kişilerin birbirleriyle tanış olup olmamalarından başka akrabalıkları ve kişinin toplumdaki konumu da kullanılan kalıp sözün seçimini etkilemektedir.

Kökçö'nün eşi, Alman Bet kendisine selam vermeden geçerken ona "ayaş" [R/II,1045-6] (Yıldız 1995, 572) diye hitap ederek seslenir. "Ayaş", eşin arkadaşı, dost anlamlarındadır (Yıldız 1995, 908). Manas, gördüğü düşü haber vermek üzere Acı Bay'ı Cakıp'a gönderdiğinde, Acı Bay Cakıp Han'a "ata" diyerek; kendisine "ata" olarak hitap eden Acı Bay'a Cakıp Han da "balam" [R/II,1185-6] (Yıldız 1995, 576) diyerek hitap etmiştir. "Ata" Kırgız Türkçesinde baba anlamından başka ecdat anlamında da kullanılmaktadır (Yudahin 1998, 57). Alman Bet'in Müslüman olarak Manas'a gelişini çorolar Cakıp Bay'a haber verirlerken "ata" ve "boto" [R/II,1776-9] (Yıldız 1995, 594) hitapları kullanılmıştır. Kırgız Türkçesinde "boto" okşama (Yudahin 1998, 133) ifade etmek için de kullanılan bir sözdür ve "evladım" ifadesini karşılar. Bilgelik veya aksakallık alameti olarak kişinin kendisine gösterilen saygıya karşılık kullandığı bir sevgi ifadesidir. Semetey, baba yurduna dönerken deve gütmekte olan Bakay'la karşılaşır. Bu karşılaşmada Semetey Bakay'ı tanımamaktadır ve ona "ak sakal eke" [R/VI, 735-7] (Yıldız 1995, 838) diyerek hitap eder. Baba, ata, amca anlamlarına gelen "ake", "yaşça büyük olanlara karşı saygı ifadesi" (Yudahin 1998, 12) olarak kullanılırken "ak sakal" "kabilenin en yaşlısıdır" (Yudahin 1998, 15). Bu hitap karşısında "bos uul" hitabının da sevgi ifadesi olduğu anlaşılmaktadır. Baba yurduna dönen Semetey, dedesi Cakıp Bay'la ilk karşılaşmalarında selamlaşırken "Cakıp Bay ata", Cakıp Bay da "Semetey botom" [R/ VI, 813-4] (Yıldız 1995, 840) diye hitap etmiştir. Dedesiyle tanışan Semetey amcalarının "üy"üne gider ve onlara "agam" [R/VI, 890-4] (Yıldız 1995, 842) diyerek hitap eder. Kökçögös, yanına gelen Kargalday'la selamlaşırken [R/V, 2312-3] (Yıldız 1995, 809), Kargalday'ın "ırçı", "kahramanlık destanı söyleyen, şair" (Yudahin 1998, 358) olduğunu öğreniriz.

Destanda kullanılan aga, ake, ak sakal, ata gibi hitap sözlerinin kökenleri uzak geçmişe gitmektedir. Jung'un kolektif bilinçdışının içeriğini oluşturduğunu söylediği ve evrensel kabul ettiği arketipler arasında "yaşlı bilge adam" (Fordham 2011, 32) da bulunmaktadır. Jung, arketiplerin binlerce yıl içinde biçimlendiğini; ancak arketiplerin görüntülerinin ortaya çıktıkları çağa göre değişikliğe uğrayabileceğini ya da tamamıyla değişebileceğini söyler (Fordham 2011, 28). Örneğin, bilgiç ihtiyar arketipi Jung'a göre, kendi kökleri açısından şaman motifine bağlıdır. Bu ilk motifler, mitlerde, inanışlarda, edebiyatta, estetik eserlerde ve rüyalarda, kendi görüntüsünü bulur (Beydili 2005, 68). Arketipler günlük hayatta da değerler dünyasını oluşturmaktadır. "Ata" hitabı günlük hayatın anlatıcı tarafından destanda kullanılan şeklidir. Koruyucu ruh olarak tanımlanan ata, Türk mitolojik geleneğinde Korkut Ata ve Irkıl Ata örneklerinde olduğu gibi medeni kahraman, ilk cet ve tören koruyucusu olarak pek çok motifte karşımıza çıkar. Halk arasında saygı kazanan ve kutsal bir

² Kut konusunda daha geniş bilgi için şu kaynağa bakılabilir: Sait Başer, *Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre*, İstanbul: İrfan Kitabevi, 2011.

³ "Selâmün aleyküm" sözlükte; "'selâmet üstüne olsun!' manasında bir selâmlama sözü"(Devellioğlu 2010, 1088) olarak tanımlanmaktadır. "Selâm" kelimesi İslâmî literatürde Allah'ın isimlerindendir. Ayrıca ayette: "Bir selam ile selamlandığınız zaman siz de ondan daha güzeli ile mukâbele edin veya verilen selamı aynen iade edin."(Nisa, 4/86.) denilmektedir (Yılmaz 2012, 6).

tarafları olan ozan ve şamanlar da “ata” unvanıyla anıldıkları gibi sûfi gelenekte de şeyh, evliya ve dervişlere “ata” adı verilmiştir (Beydili 2005, 73-74).

Kahramanlık destanlarında kahramanın doğumunda, ad almasında karşımıza çıkan Hızır, Kırklar, pîrler vb. kahramanın başı darda kaldığında da yardımına yetişir. İbrayev’e göre (1998, 82) bunlar arkaik devirlerden beri var olan eski tiplerdir. Ancak İslâmiyet’in etkisiyle görevlerini Müslüman evliyalara devretmişlerdir. İbrayev’in tespitlerine göre destanda halkın menfaati, özgürlüğü tehlikeye girdiğinde pîrler ve ruhlar kahramana yol gösterirler (İbrayev 1998, 127). Manas destanında selamlaşmalarda kullanılan hitaplar yaşlının toplumdaki yerinin de göstergesidir. Yaşlıya gösterilen saygı sözlü kültürün yapısından gelir. Sözlü kültürde bilginin kaydedildiği tek yer hafıza olduğundan ve bilgiyi başka bir yere kayıt etme imkânı olmadığından bilgiyi koruyan, eskiyi anlatan yaşlı bilge kadın ve erkekler çok değerlidir; toplum içinde saygın bir yere sahiptir (Ong 1999, 57).

Destanda, selamlaşma sözlerine eşlik eden hitaplardan “törö” ve “çoro” sözlerinin de önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Alman Bet çıktığı yoldan dönüşünde Manas’la selamlaşırken birbirlerine “törö” ve “çoro” sözleriyle seslenmektedirler. “Törö” efendi, bey (Yudahin 1998, 756) anlamlarına gelirken “çoro” prens soyundan oğlan, delikanlı (Yudahin 1998, 281) anlamındadır.

Asoolan salam, ay carkın, töröm!

“Esselâmdan selâm ay ışığı, töröm!”

Alöddön aaleyki salam, kün carkın, çorom!

“Aleyden aleyki selâm gün ışığı, çoram”

(R/V, 909-10)

(Yıldız 1995, 768)

Başka zamanlarda da [R/V, 2081-2] (Yıldız 1995, 802) Alman Bet ile Manas’ın birbirleriyle aynı hitaplarla selamlaştıkları görülmektedir. Han olan Manas’a Alman Bet “töröm”, bir han oğlu olan Alman Bet’e Manas “çorom” diyerek seslenir. Alman Bet, Manas’ın en önemli çorosu olmakla birlikte destanda Manas’ın kırk çorosundan bahsedilmektedir. Kırk çoro, kahramanın koruyucusu olan kırkların maddî âlemdaki karşılığıdır; kırklar kahramanı ruhani âlemden gelecek tehlikelere karşı, kırk yiğit de maddî âlemden gelecek tehlikelere karşı korur (Temur 2012, 88, 103). Semetey babasının kırk çorosunu selamlarken [R/VII,108] (Yıldız 1995, 851) de aynı şekilde hitap etmiştir. Destanın sonuna doğru Seytek’le Kül Çora, Er Kıyas’ın yanına gelirler. Kül Çora’nın Er Kıyas’ı selamlamasında [R/VII,1851-2] (Yıldız 1995, 902) selam sözlerine “törö” ve “batır” sözleri eşlik eder.

Birbirlerini tanıyan kişiler karşılaştıklarında selam verdikten sonra karşısındakinin içinde bulunduğu hali, sıhhatini de öğrenmek isterler. Destanın dördüncü bölümünde Kökötöy’ün aşını nasıl vereceği konusunu Manas’a danışmak, yardım istemek için gelen Bok Murun, Koşoy’la karşılaşır. Selam verdikten sonra halini hatırlar sorar:

Kabilan tuugan Koşoygo,
Aga salam berdi deyt,

Kaplan doğan Koşoy’a
Ona selâm verdi, diyor:

.....
Esen-aman boldungbu?

.....
Esen mesut oldun mu?

Sak salamat cürdünbü? (R/IV, 496-7; 518-9)

Sağ selamet yürüdün mü? (Yıldız 1995, 690-91)

Uzun süredir savaşmakta olan Kül Çoro’nun yanına gelen Semetey’e Kül Çoro selam verip Semetey’in hatırlarını sorduktan sonra kendisini hatırlayıp hatırlamadığını merak eder [R/VII, 612-21] (Yıldız 1995, 866). Semetey’le Kanikey Manas’ın yurduna dönünce, uzun bir süre sonra Bakay’la karşılaşan Kanikey de hal hatırlar sorar [R/VI, 963-6] (Yıldız 1995, 844).

Uzun ayrılıklardan sonraki karşılaşmalarda karşılayan kişi geçen zamanı, bu zaman içinde çektiği sıkıntıları dile getirir. Kökçö’ye karşı “Ak Padişa”dan yardım istemeye giden Manas üç ay sonra evine döner. Babası Cakıp Bay, Manas’ı karşılar ve geçen süre içinde ne yaptığını sorar:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Üç aydan beri körünbey,
Kayda cürdün kulunum.” (R/III, 519-520)

Üç aydan beri görünmüyorsun,
Nerde sürdün kulunum? (Yıldız 1995, 612)

Beşinci bölümün sonunda Kös Kaman’ın oğulları tarafından zehirlenen çoralarının dirilmesi için Mekke’ye giden Manas’ı dönüşünde Kanıkey karşılar [R/V, 2535-40] (Yıldız 1995, 816). Bir yıl süren Manas’ın yokluğunda Kanıkey sararıp solmuş, bu süre içinde Kanıkey’in çekmediği sıkıntı kalmamıştır.

Vaktinden erken dönen yolcuyla karşılaşan kişinin de karşısındakine dair endişelendiği görülmektedir. Bu bağlamda kullanılan selamlaşma sözleri gittiği yoldan erken dönen kişinin başına olumsuz bir iş geldiği düşünülerek seçilmektedir. Kös Kaman adlı beşinci bölümde Alman Bet, Kös Kaman’ın gelişini Cakıp Bay’a müjdelemek için vaktinden evvel geri dönünce koyunlarını çıkarıp tepede oturmakta olan Cakıp Bay endişelenir:

“Asalamdın salam Cakıp Bay ata!
Aloodan eeleyki Alman Bet, balam!
Barar cerge bolçol çok, balam,
Sooga derge ölço çok, balam,
Baçın barıp tes kaytting, balam,
...
Baçın barıp tes kaytting, balam,
Nemeni kılıp cürosüng, balam,
Ak kula aman barb’eken, balam,
Kan töröm aman barb’eken, balam,
Kay cerden kayttingar, balam? (R/V, 670-82)

“Esselâmdan selâm Cakıp Bay ata!”
“Aleyküm selâm Alman Bet, balam!
Varır yerde vade yok, balam,
Sooga demeye ganimet yok, balam,
Çabuk varıp tez döndün, balam.
...
Çabuk varıp tez döndün, oğlum!
Ne yapıp yürüyorsun, oğlum?
Ak kula iyi miymiş, balam,
Han töröm iyi miymiş, balam,
Hangi yerden döndünüz, balam?” (Yıldız 1995, 760)

Alman Bet, Kös Kaman’ın gelişini Cakıp Bay’a haber verdikten sonra Kanıkey ile karşılaşır. Alman Bet erken döndüğü için endişelenen Kanıkey de sıkıntıda olup olmadıklarını merak eder [R/V, 837-9] (Yıldız 1995, 765). Daha sonra Alman Bet, geri Manas’ın yanına döner. Manas’la selamlaşırlar:

“Asoolan salam, ay carkın, töröm!”
“Alöödön aaleyki salam kün carkın, çorom,
Sen ketkeli on dört kün, çorom, (R/V, 909-11)

“Esselâmdan selâm ay ışığı, töröm!”
“Aleyden aleyki selâm gün ışığı çoram,
Sen gideli on dört gün oldu, çoram, (Yıldız 1995, 768)

Kişilerin birbirleriyle olan iletişimlerinde güzel sözlerle birbirlerini yüceltmeleri iletişimin sürekliliğini güçlendirmektedir. Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi destanda, konuşanın selam verdiği kişi ya da kişileri yüceltmek için kullandığı “ay carkın”, “kün carkın” gibi hitaplar da önemli yer tutmaktadır. “Ay” ve “gün” de bilge ihtiyar gibi Jung’un tespit ettiği arketipler arasındadır. Türk mitolojisinde önemli bir yere sahip olan ve kutsal kabul edilen güneş ve ay etrafında çeşitli inançlar ve anlatılar oluşmuştur.⁴ Türk yaratılış mitinde ay ve güneşin yeri gök katlarındadır. “Ay carkın”, “kün carkın” ifadeleriyle hitap edilen kişi sembolik olarak da yukarı dünyaya, gök katına yükseltilmektedir.

⁴Bu konuda geniş bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Emel Esin, *Türk Kozmolojisi Giriş*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001, s. 23, 27, 42, 44, 67-76, 147-159. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I. C.*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, s. 187-204. Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi I*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007, s. 268-279, 297-303.

Birbirini tanımayan kişiler karşılaştıklarında selam alıp verdikten sonra karşıladıkları kişinin adını ve kim olduğunu, nereden gelip nereye gittiğini öğrenmek isterler. Böyle bir bağlamda kullanılan ilişki sözleri destanın farklı yerlerinde karşımıza çıkmaktadır. Kişinin ismini öğrenmek âdet, kim olduğunu öğrenmek sünnet olarak ifade edilmektedir. Bir ihtiyarla karşılaşan Alman Bet Manas'ın yanına on beşinde geldiği için Müslüman dilini de kâfir dilini de bilmektedir. Alman Bet ihtiyara kâfir dilinde selam verir.

“Abışka, kaydan kelesin,
At suramak kelbetten,
Er suramak sünnöttön,
Abışka, tün camınıp kelesin,
Töndö kayda barasın?” (R/V, 1793-7)

“İhtiyar nereden geliyorsun?
Ad sormak gelenekten,
Er sormak sünnetten,
İhtiyar, gece saklanıp geliyorsun,
Gecede nereye varacaksın?” (Yıldız 1995, 794)

Destanın üçüncü bölümünde Temir Han'ın kızı Kanikey'i istemeye gelen Cakıp Bay'ı Mengdi Bay karşılar. Kim olduğunu anlamaya çalışır, ancak niyeti aynı zamanda Cakıp Bay'ı küçük düşürmektir [R/III, 672-3] (Yıldız 1995, 616). Beşinci bölümde Kös Kaman'ın elçisi, Alman Bet'in karşısına çıkmadan önce Kırgın Çal'dan selamlaşmayı öğrenir. Alman Bet'in yanına gelince selam verir. Verilen selamı alan Alman Bet burada da gelen elçinin kim olduğunu, nerden geldiğini öğrenmeye çalışır [R/V, 408-16] (Yıldız 1995, 752).

Birbirleriyle karşılaşan kişiler başkası hakkında haber sorarken de ilişki sözlerini kullanmaktadırlar. Altıncı bölümde Manas'ın ölümünden sonra babası Kara Han'ın yurdunda dönen Kanikey yolda abisiyle karşılaşır, ancak birbirlerini tanıyamazlar. Sutan Kul, Kanikey'e Manas'tan haber sorunca Kanikey abisini tanıır [R/VI, 499-501] (Yıldız 1995, 831). Babasının yurduna dönen Semetey yolda Manas'ın yakın dostu Bakay'la karşılaşır. Bakay, Semetey'in Kara Han'ın yurdundan geldiğini öğrenince Kanikey'den haber sorar [R/VI, 741-4] (Yıldız 1995, 838).

Destanın kurgusu içinde uzaktan gelen yolcuların karşılanması, habercilerle karşılaşma, elçilerin karşılanması, gittiği yerden beklenenden daha erken dönen yolcuların karşılanması, yurdunu terk edenlerin ve yurduna geri dönenlerin akrabalarıyla karşılaşmaları, yabancılarla karşılaşma selamlaşmanın zamanını belirlemektedir. Destanda sabah, öğle, akşam gibi günün belli zaman dilimlerine bağlı olarak kullanılan selamlaşmalar görülmemektedir. Bu durum destan türünün yapısından kaynaklanmaktadır. İbrayev'den (1998) özetle söylersek, yazar kahramanlık destanlarında zamanı göstermenin ve zamanın hızlı ilerlemesinin iki duruma bağlı olduğunu söyler: Çabuk büyüme, yol yürümek gibi olayların seyrekliği ya da hızlılığı ve kahramanın bir orduyla tek başına savaşması gibi uzun zaman gerektiren faaliyetleri sıkıştırarak zamanı hızlandırmak. Destanda günler, aylar ve yıllar çok çabuk geçer. Örneğin kahramanın doğumundan kahramanlık göstermesine kadar geçen süre içinde önemli bir olay yoktur. Kahraman kısa bir süre içinde büyür. Ölen kahraman dirilir. Zamanın hızlı ya da yavaş akması olayın yoğunluğuna bağlıdır. Olağanüstü olaylar anlatılırken zaman hızlı akar. Olayın yoğunluğunun azaldığı yerlerde zamanla ilgili genel anlatımlara yer verilir. Yol yürümek kısaltılarak anlatılır. Üç ay, altı ay, kırk gün gibi anlatım kısaltılır ya da altı aylık yolu altı günde geçmek gibi yürünen zaman kısaltılır. Zaman ve mekânın kısaltılması kahramanın atının hızlı koşmasıyla sağlanır. Savaş sahnelerinde zaman hızla akar. Savaş süresi ne kadar uzunsa anlatımı o kadar kısalır. Destanlarda genellikle mevsim yaz, vakit gündüzdür. Kış ve geceye pek yer verilmez. Kahramanın yaptığı işler bellidir, gizli değildir. Gece zaman olarak geçse de tasvir edilmez. Gece oyun, eğlence ve düş görme zamanıdır (İbrayev 1998, 116-132).

Kalmuk hâkimiyetinin sonlandırılması ve asıl yurda dönüş mücadelesinin verildiği Manas'ta mekân olarak daha çok açık mekânlarla karşılaşmaktadır. Sürülerin, koyun ve develerin otlatıldığı meralar, tepeler, yollar, yarış alanları, savaş meydanları açık mekânlardır. İbrayev'in ifadesiyle, “Kırk günlük yolu bir günde giden kahramanın geçtiği yollar ayrıntılı bir şekilde ele alınmaz.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Destancı gölleri bir yerde, dağları bir yerde toplayarak uzun yolu destan geleneğine göre anlatır” (1998, 138). Mekân, vaka ile verildiğinden; “Tabiatın görünüşü, mekân gerçeği sadece hareket ile birlikte görülür. Dağ, onu aşarken; ova, onda yürürken; ağaç, başına çıkıldığında ya da at bağlandığında anılır.” Bu sebeple mekân durağandır (İbrayev 1998, 148-149). Manas destanı, Fuad Köprülü’nün coğrafi ve medenî seviyeye göre yaptığı sınıflandırmada “Bozkırlar Sahası” destanları arasında sayılmaktadır (Köprülü 1981, 43-44). Manas destanında karşılaştığımız hayat atlı göçebe Türk kültürüdür. Atlı göçebe hayatta bozkır, yaylaklar, ırmaklar, göller ve dağlarla karşılaşılır. Ayrıca Manas’ta her ne kadar yerleşik toplumlar eleştirilmiş olsa da, durgun ve yerleşik bir hayatın izleri” (Oğuz 1998, 135-136) de görülmektedir. Destanda açık mekân dışında kapalı mekân olarak “üy” (oba) önemli bir yer tutar.

İletişimde bulunan kişilerle bu kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerine bakıldığında selamlaşma sözlerinin bağlamını tanıdık kişilerin selamlaşmaları; birbirine yabancıların selamlaşmaları; baba-oğul, dede-torun, amca-yeğen, dayı-yeğen, ağabey-kardeş gibi akrabaların selamlaşmaları; eşlerin selamlaşmaları; kadın ve erkeğin selamlaşmaları; törö ve çoralarının/batırların selamlaşmaları; elçilerle selamlaşma oluşturmaktadır. Selam verirken karşıdan gelen ve dışarıdan gelip içeriye giren ilk sözü söylemektedir.

Kişilerin birbiriyle selamlaşmalarında selamlaşma sözlerine jestlerin eşlik ettiği de görülmektedir. Selamlaşmaya ayağa kalkmak, oturlan yerde toparlanmak, selam veren kişiden tarafa bakmak, selam verenin elini tutmak gibi jestler de katılır. Selamlaşma sadece sözlerle değil beden diliyle de gerçekleşir. Bu durum sözlü kültürün doğasına uygundur. Sözlü kültürde sözün anlamının belirlenmesinde, yüz ifadesi, ses tonu gibi el kol hareketleri de etkilidir (Ong 1999, 63).

Alman Bet, Kökçö’den ayrılıp Manas’ın yanına geldiğinde, Alman Bet’in kim olduğunu öğrenen Manas el sıkışarak Alman Bet’le selamlaşır. “Körüşmek”, selamlaşmak (Yudahin 1998, 509) anlamındadır.

“Kara Kandın balası
Kan Alman Bet sen bolsong,
Kele bering lolundu.”
Bir körüşüp kaldı, (R/II,1688-91)

“Kara Han’ın balası,
Han Alman Bet sen isen,
Uzatıver elini.”
Görüşüverip kaldı, (Yıldız 1995, 591)

Manas, Alman Bet ile el sıkışıp selamlaştıktan sonra bahadırlarının da Alman Bet’e ayağa kalkıp selam durmalarını ister [R/II,1698-9] (Yıldız 1995, 591). Manas, gördüğü düşü haber vermek üzere Acı Bay’ı Cakıp’a gönderir. Cakıp Bay, Acı Bay’ın selamını alırken tahtından iner [R/II,1185-8] (Yıldız 1995, 576). Beşinci bölümde Kös Kaman’ın elçisinin kim olduğunu, nereden geldiğini öğrenmeye çalışan Alman Bet’e elçi, kim olduğunu anlatırken onunla el sıkışır [R/V, 423-4] (Yıldız 1995, 752).

Selama eşlik eden jest ve mimikler atasözü ve deyimlerde de karşımıza çıkmaktadır. Baş eğmek: saygı göstermek için baş eğerek selamlamak; baş kesmek: selam vermek için baş eğmek; boyun kesmek: selam vermek için başını eğmek; el sıkmak: selamlaşmak için birinin elini tutmak; mendil sallamak: birini uzaktan mendil sallayarak selamlamak veya uğurlamak; öpücük göndermek (yollamak): parmaklarının iç ucunu öpüp birine atar gibi yaparak onu selamlamak; topuk vurmak: ask. selamlamadan önce ayak topuklarını yan yana getirmek; kandilli selam: el etek öperek, yerlere kadar eğilerek verilen selam, kandilli temenna; yerden selam: elin yerlere kadar uzatılmasıyla verilen selam biçimi, yerden temenna; selam sabah: selamlaşıp hatır sorma sözlükte yer alan deyimlerdir. Bu sözlerde baş ve boyunun selam belirtmek için tuttuğu yer önemlidir. Selamlaşmada bazen aynı hareket farklı anlamlara gelebilmektedir: kılıç çekmek (saldırmak veya selamlamak amacıyla kılıcı

kınından çıkarmak) örneğinde olduğu gibi. (Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü www.tdk.gov.tr, Erişim tarihi: 27.01.2015; Güncel Türkçe Sözlük www.tdk.gov.tr, Erişim tarihi: 27.01.2015)

Bu hareketlerin olup olmaması selama karşılık verilip verilmediğinin de göstergesidir. Ailesi, din değiştiren Alman Bet'in selamını almadığı gibi onu karşılamak için ayağa da kalkmamıştır. Bu durum ailesinin Alman Bet'in yeni dinini onaylamadığını gösterir [R/ II,205-8] (Yıldız 1995, 547). İkinci bölümde Alman Bet'in öne çıkmasını kıskanan Kökçö'nün çoraları Alman Bet'i Kökçö'ye kötülerler. O da cezalandırmak üzere Alman Bet'i yanına çağırır. Kökçö'nün obasına giren Alman Bet'i karşılamak için çoralar ayağa kalmaz, Alman Bet'in selamını kimse almadığı gibi oturmakta olan Kökçö toparlanmaz, Alman Bet'ten tarafa bakmaz [R/ II, 811-19] (Yıldız 1995, 565). Burada selamın iletişimi başlatma işlevi açıkça karşımıza çıkmakta, iletişim başlatmak istenmeyince selam alınmamaktadır. Kişiler iletişim kurmak istemediklerinde selamlaşmadan birbirlerinin yanından uzaklaşırlar. Alman Bet'in Kökçö'den ayrıldığını öğrenen Kökçö'nün eşi Alman Bet'in önüne çıkarak gitmesine engel olmaya çalışırken de [R/II,1045-8] (Yıldız 1995, 572) bu durum açıkça görülür.

Destanda kahramanlar birbirlerine selam da göndermektedirler. Semetey'in atı Tay Buurul'u düşmandan kurtaran Kül Çoro, atı Semetey'e gönderirken; "Törömö dua-i salam de!" (R/VII, 530) (Yıldız 1995, 863) diyerek Kan Çora ile selam gönderir.

Kahramanların karşılıklı kullandıkları selamlaşma sözlerinden başka "selamlaştı", "selam verdi", "selam verip aldı", "selam vermedi" gibi selamlaşmayı anlatan ifadeler de yer verilmektedir. Son bölümde Semetey dayısı Ümütöy'le anlaşmak üzere Kül Çora'yı gönderdiğinde selamlaşmaları "Salamdı aşip aldı (R/VII, 807) / Selâm verip aldı (Yıldız 1995, 872)" sözüyle ifade edilmiştir.

Toplumsal hayatta kişilerin birbirinden ayrılırken, birbiriyle vedalaşırken veya birbirini uğurlarken kullandığı sözler de selamlaşmalar arasında kabul edilmelidir. Bu sözler iyi niyetleri ve duaları da içerir. Vedalaşan kişiler birbirlerine sağlık esenlik, yol açıklığı dilemekte, kısa zamanda kavuşmayı ümit etmekte ve unutulmamayı istemektedir. İkinci bölümde Kökçö'nün kendisini çağırmasından şüphelenen Alman Bet, kendisine kötü bir söz söylenirse vedalaşip ayrılmayı planlar.

Camandıktuu kep bolso,

Oşonon arı ketermin,

Sak salamat bolup tır!

Saginbay esen bolup tır!" (R/II,792-5)

Kötü söz olursa,

Ondan öte giderim,

Sağ selamet ol!

Özlemeyip esen ol!" (Yıldız 1995, 565)

Burada vedalaşma sözlerinin iletişimi bitirme işleviyle karşılaşılmaktadır. Kökçö'nün kendisine ne istiyorsa alıp gitmesini söylemesi üzerine, Alman Bet Kökçö'nün atıyla elbisesini isteyince Kökçö Alman Bet'i kovar. Bunun üzerine Alman Bet oradan ayrılarak Manas'ın yanına gider [R/II,1000-2] (Yıldız 1995, 571). Beşinci bölümde sefere gitmek için hazırlanan Manas'a Kanıkey karşı çıkar. Ancak Manas'ın geri dönmeyeceğini anlayan Kanıkey onunla şöyle vedalaşır:

"Açuuungdu basa kör, töröm!

Akılinga tüşö kör, töröm!

Bargan coong basıp kayt, töröm!

Bag aldırıp andan kayt, töröm!

Cortkondon colung coşulsun, töröm!

Coldoşung Kızır koşulsun, töröm! (R/V, 202-3)

"Hiddetini basa gör, töröm!

Aklına düşe gör, töröm!

Vardığın düşmanı basıp dön, töröm!

Baht aldırıp oradan dön, töröm!

Koşuşundan yolun açılsın, töröm!

Yoldaşın Hızır olsun, töröm!" (Yıldız 1995, 746)

Kanıkey sefere giden eşine yol açıklığı, zafer dilemekte; "Yoldaşın Hızır olsun" diyerek dua etmektedir. Altıncı bölümde babasının yurduna gelerek kendisine kalan mirası alan Semetey, annesini de almak için geri dönerken Bakay'la, "Koş kana, Bakay, aman bol! (R/VI, 924-7) / Hoşça

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

kal Bakay mesut ol! (Yıldız 1995, 843)” diyerek vedalaşır. Böylece selamlaşmayla başlatılan iletişim vedalaşma ile sonlandırılmaktadır.

Sonuç:

İletişime geçen kişiler arasında iletişim zamanı, mekânı ve ortamına bağlı olarak (Selçuk 2005, 2) selamlaşma sözleri kullanılmaktadır. Manas destanında da kahramanların, birbirlerini tanısınlar ya da tanımasınlar, selamlaşarak iletişimi başlattıkları görülmektedir. Selamlaşma sözlerinde sevgi, saygı ve dostluk ifadelerine de yer verilirken selamlaşmalar hal hatır sormayı da içermekte ve selamlaşma sözlerine jest ve mimikler de eşlik etmektedir. İletişim zamanı, mekânı, ortamı ve iletişimde bulunan kişiler selamlaşma sözlerinin bağlamını oluşturmaktadır. Bu bağlama göre de selamlaşma sözleri dilde bulunan kalıplar arasından seçilerek kullanılmakta, kullanılacak selamlaşma sözlerinde inanç etkili olmaktadır. Jest ve mimiklerin de eşlik etmesiyle birlikte selamlaşma bir ritüele dönüşmektedir.

Manas destanı selamlaşma sözleri açısından incelendiğinde; uzaktan gelen yolcuların karşılanması, elçilerin karşılanması, gittiği yerden beklenenden daha erken dönen yolcuların karşılanması, yurdunu terk edenlerin ve yurduna geri dönenlerin akrabalarıyla karşılaşmaları, yabancılarla karşılaşmanın selamlaşmanın zamanını belirlediği görülmüştür.

Manas destanında selamlaşma mekânları daha çok meralar, tepeler, yollar, savaş meydanlarıdır. İbrayev’in de belirttiği gibi mekân, vaka ile birlikte verildiğinden (1998, 138), destanda daha çok açık mekânlarla karşılaşmaktadır. Kapalı mekân olarak “üy” yer alır.

Selamlaşanların birbirlerine karşı konumlarının tanıdıklar, yabancılar, bey ve yiğitleri, elçiler, baba-oğul, dede-torun, amca-yeğen, dayı-yeğen, ağabey-kardeş gibi akrabalar, eşler, kadın ve erkek şeklinde olduğu görülmüştür. Manas destanının kahramanları daha çok erkeklerden oluşur. Bununla birlikte Manas’ın annesi ve eşine, kırk yiğidin eşlerine, Semetey ve Seytek’in eşlerine, kırk kıza yer verilir. Bu kadın kahramanlar içinde selamlaşmalarda daha çok Kanıkey karşımıza çıkar. Destanda aktif olarak rol verilen kadın kahraman Kanıkey’dir. Çobanoğlu’nun da belirttiği gibi Kanıkey, “bozkır kültürünün ideal kadın tipi”dir (2003, 107).

İnanılan din ve kullanılan dil de selamlaşma sözlerinin ne olacağını belirlemektedir. Aynı dine mensup olanlar aynı selamlaşma sözlerini kullanırlar. Metinde kullanılan selamlaşma sözlerinde İslâmiyet’in etkisi görülmektedir. Selâmün aleyküm, selam verme; aleyküm selam, selam alma sözleridir. Kişilerin birbirlerine karşı durumlarına göre bu sözlerin değişmediği görülmüştür. Sadece başka inanca mensup olanlar kendi dillerinde selam vermektedirler. Bu sözlerin dışında “selamlaştı”, “selam verdi”, “selam verip aldı”, “selam vermedi” gibi ifadeler sıklıkla kullanılmıştır. Bu durum iletişimin başlamasında, devam etmesinde; kişiler arası güven hissetmede selamlaşmanın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Selamlaşma insan ilişkilerini olumlu ya da olumsuz etkilemektedir. Birbiriyle iletişim kurmak istemeyenler selam vermez, verilen selamı almaz. Selamın böylesine önemli bir yer tutması onun toplumsal bellekte ve geleneksel dünya görüşündeki yerinin göstergesidir.

Kişilerin birbiriyle selamlaşmalarında selamlaşma sözlerine ayağa kalkmak, oturulan yerde toplanmak, selam veren kişiden tarafa bakmak, selam verenin elini tutmak gibi jestler de katılır. Ayrıca selam verirken karşıdan gelen ve dışarıdan gelip içeriye giren selamı veren kişi olur.

Kişilerin birbiriyle olan iletişimlerinde birbirlerini yüceltmeleri iletişimi güçlendirmektedir. Destanda konuşanın selam verdiği kişi ya da kişilere saygı, sevgi belirtmek; kişiyi yüceltmek için kullandığı hitaplar da önemli yer tutmaktadır. Bu hitaplarda “yaşlı bilge adam” ve “ay” ve “gün” arketiplerinin izleri görülmektedir. İletişim zamanı, mekânı, ortamı ve iletişimde

bulunan kişiler selamlaşma sözlerinin bağlamını oluşturmaktadır. Bu bağlama göre de selamlaşma sözleri veya selamlaşmanın yerini tutacak sözler kullanılmaktadır.

Kişilerin birbirinden ayrılırken kullandığı sözler de selamlaşmalar arasında kabul edilmelidir. Destanda “sağ selamet ol, özlemeyip esen ol, hoşça kal, mesut ol” gibi vedalaşma sözleri kullanılmış, selamlaşmayla başlatılan iletişim vedalaşma sözleriyle bitirilmiştir.

Destandaki selamlaşma sözlerinden hareketle Kırgız Türklerinin duygu, değer, inanç dünyalarına dair fikir sahibi olmak mümkündür. Er Tştk, Er Soltonoy, Er Eşim, Munduk ve Zarlık, şırdakbek, Kocacaş, Kurmanbek, Mendirman, Kız Darıyka, Seyitbek gibi Kırgız Türklerinin diğer destanları da incelemek ve bu metinlerde geçen ilişki sözleriyle ilgili karřılařtırılmalđ çalışmalar yapmak destanların üslubuna ve özelde Kırgız Türklerinin genelde Türklerin değer dünyasını anlamaya katkı sağlayacaktır. Ayrıca yapılacak olan derlemelerle metinlerde geçen selamlaşma sözlerinin sözlü kültürde geleneksel olarak devam edip etmediğini araştırmak kolektif bilindişıyla ilgili farklı bilgi alanlarına faydalı aktarımlar sağlayacaktır. İnsan içine doğduğu ve yaşadığı toplumun kültürel kodlarıyla hareket eder. Karřılařtırılmalđ alışmalar toplumlarda ilişki sözlerinin ortak yönlerini ortaya koyabileceği gibi farklılıkları da gösterecektir. Kalıp sözler kültürel kodları aktarırlar. Bu açıdan Türkçeyle oluşturulmuş edebi metinlerde yer alan kalıp sözlerin tespit edilerek Türk dünyasının ortak kültür kodları çıkarılabilir.

KAYNAKÇA

- AKALIN şükrü Haluk (2013). “Geçmişten Geleceğe Türkçe”, **Yeni Türkiye**, S: 55, s. 53-64.
- AKARSU Bedia (1998). **Dil-Kültür Bağlantısı**, İstanbul: İnkılap.
- AKSAN Doğan (2008). **Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü**, Ankara: Bilgi.
- _____ (2015). **Türkçenin Sözvarlığı**, Ankara: Bilgi.
- ASSMAN Jan (2001). **Kültürel Bellek**, ev.: Ayşe Tekin, İstanbul: Ayrıntı.
- AUSTİN J.L. (2009). **Söylemek ve Yapmak**, İstanbul: Metis.
- Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu, www. tdk.gov.tr, index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri&kategoriget=atalst&kelimeget=salam&hngget=tam (Erişim Tarihi: 27.01.2015) ve index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS. 54c7493f 62b544.78965510 (ET: 27.01. 2015)
- ATLI Ferda (2012). “Edebi Metnin ve Yaratıcılığın Kaynağına Ulaşan Yol: Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, S: 7/3, s. 257-273, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3450, ANKARA-TURKEY
- BARS Mehmet Emin (2014). “Manas Destanı’nda Alkış ve Kargışlar”, **Asos Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S: 2/1, s. 200-213.
- BAşER Sait (2011). **Kutadgu Bilig’de Kut ve Tre**, İstanbul: İrfan.
- BAYAT Fuzuli (2007). **Türk Mitolojik Sistemi 1**, İstanbul: Ötüken.
- BEYDİLİ Celal (2005). **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, Ankara: Yurt Kitap.
- BOAS Franz (2008). “Dil ve Kültür”, **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 2. Temel Metinler**, ev.: Mehmet Rifat ve Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi, s. 110-112.
- BULUT Serdar (2012). “Anadolu Ağızlarında Kullanılan Kalıp Sözler ve Bu Kalıp Sözlerin Kullanım zellikleri “, **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, S: 7/4, s. 1117-1155, ISSN: 1308-2140,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

- www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4253>, ANKARA-TURKEY
- Büyük Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu, [www.tdk.gov.tr /index.php?option=com_bts& arama kelime& guid=TDK.GTS.54c74fa5da21c5.43615263](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.54c74fa5da21c5.43615263) (Erişim Tarihi: 27.01.2015)
- ÇİHANGİR Hüseyin (2010). “Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Mustafa Kutlu’nun Eserlerinde İlişki Sözleri”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÇOBANOĞLU Özkul (2000). “Geleneksel Dünya Görüşü veya Halk Felsefesinin Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi Üzerine Tespitler”, **Millî Folklor**, S: 45, s. 12-14.
- ÇOBANOĞLU Özkul (2003). **Türk Dünyası Epik Destan Geleneği**, Ankara: Akçağ.
- DEVELLİOĞLU Ferit (2010). **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, İstanbul: Aydın.
- DOĞANÇAY AKTUNA, Seran ve KAMIŞLI Sibel (1997). “Sözeylemler Bağlamında Türkçede Kibarlık İmleri”, **Dilbilim Araştırmaları**, Ankara: Kebikeç, s. 133- 141.
- EAGLETON Terry (2004). **Edebiyat Kuramı**, İstanbul: Ayrıntı.
- EROL Çiğdem (2007). “Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözler Üzerine Bir İnceleme”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ESİN Emel (2001). **Türk Kozmolojisine Giriş**, İstanbul: Kabalcı.
- FİSHMAN Joshua A. (2008). “Toplumdilbilim”, **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Gösterebilim Kuramları 2. Temel Metinler**, Çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi, s. 185-187.
- FORDHAM Frieda (2011). **Jung Psikolojisinin Ana Hatları**, İstanbul: Say.
- GENCAY Naziyet (2012). “Kuzey Kıbrıs Türk Ağzlarında Kalıp Sözler”, Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Magosa.
- GÖKDAYI Hürriyet (2008). “Türkçede Kalıp Sözler”, **Bilig**, S: 44, s. 89-110.
- Güncel Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu, [www.tdk.gov.tr, \(ET: 07.04.2014\) ve http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54c74c19819b24.36476357](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54c74c19819b24.36476357) (ET: 27.01.2015)
- GÜNER DİLEK Figen (2007). “Altay Türkçesinde Sözeylemler”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S: 21, s. 39-49.
- İBRAYEV Şakir (1998). **Destanın Yapısı**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- JİRMUNSKİY V. M. (2011). **Türk Kahramanlık Destanları**, Çev.: Mehmet İsmail ve Hülya Arslan-Erol, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- JUNG Carl Gustav (1997). **Analitik Psikoloji**, Çev.: Ender Gürol, İstanbul: Payel.
- KIRAN Ayşe (2014). “Dilbilim, Anlambilim ve Edimbilim”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, S: 9/6, s. 719-729, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6659>, ANKARA-TURKEY
- KÖPRÜLÜ Fuad (1980). **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Ötüken.
- OĞUZ M. Öcal (1998). “Destandan Hikâyeye, Bozkır Medeniyetinden Yerleşik Medeniyete Geçiş Açısından Manas”, **Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 133-137.

- ONG Walter J. (1999). **Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözü'nün Teknolojileşmesi**, Çev.: Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul: Metis.
- ÖGEL Bahaeddin (1998). **Türk Mitolojisi I. C.**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ÖZEZEN YÜCEOL Muna (2006). "Türkiye Türkçesi Yazın Dilinde Teşekkür Kalıpları", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, S: 3, s. 66-77.
- PALMER F. R. (2001). **Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi**, Çev.: Ramazan Ertürk, Ankara: Kitabiyat.
- RADLOFF Wilhelm (1995). **Manas Destanı**, Haz.: Emine Gürsoy Naskali, Ankara: Türksoy.
- SAYDAM M. Bilgin (1997). **Deli Dumrul'un Bilinci**, İstanbul: Metis.
- SELÇUK Ayhan (2005). "Kültürlerarası İletişim Açısından Gündelik İletişim Davranışları", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 13, s. 1-17.
- TEMUR Nezir (2012). **Manas Destanı'ndaki Tipler Üzerine Bir İnceleme**, Ankara: Kurgan Edebiyat.
- TOKLU Osman (2003). **Dilbilime Giriş**, Ankara: Akçağ.
- TOR Gülseren (2012). "Mersin'den Birkaç Kalıp Söz (İlişki Sözü) Üzerine", **Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri**, 20-22 Ekim 2011, Adana: Çukurova Üniversitesi, s. 766-786.
- VARDAR Berke (2007). **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Multilingual.
- YAYLAGÜL Özen (2005). "Eski Türkçede Nezaket İfadeleri", **Millî Folklor**, S: 68, s. 151-165.
- YAZICI ERSOY Habibe (2011). "Başkurt Türkçesinde Kalıp Sözler", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 30, s. 1-54.
- YILDIRIM Dursun (2013). "Türk Kahramanlık Destanları", **İslamiyet Öncesi Türk Destanları**, Haz.: Saim Sakaoğlu ve Ali Duymaz, İstanbul: Ötüken, s. 58-67.
- _____ (2000). "Tarihî Sürec İçinde İletişim Odakları, Ağları ve İşlevleri [XIII.-XX. Yüzyıllar Aralığı Türkiyesi]", **Türk Dünyası**, S. 10, s. 327-353.
- YILDIZ Naciye (1995). **Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller**, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- YILMAZ H. Kâmil (2012). "Kardeşliğin Devamında Selamın Yeri", **Diyanet**, S. 259, s. 5-8.
- YUDAHİN K. K. (1998). **Kırgız Sözlüğü I-II**, Çev.: Abdullah Taymas, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- ZÜLFİKAR Hamza (2007). "Dünden Bugüne Türkçe", **Türk Dili**, S: 668, s. 349-350.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

KÜÇÜKBASMACI, G., Selamlaşma Sözleri Açısından Manas Destanı, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015, p. 1677-1696, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8142>, ANKARA-TURKEY